

УДК 159.922.7+37.018.1

РОЛЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДОШКІЛЬНИКА

Неля Кривошея

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Слов'янськ Донецької області, Україна

ORCID ID 0000-0002-1381-1764

krivosheyamb@gmail.com

Анотація. У статті розкрито актуальність проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку засобами родинного виховання. Зауважено, що родина як первинний осередок суспільства і концентрація всієї сукупності соціальних відносин, є важливим засобом виховання і сферою формування ціннісних орієнтацій молодого покоління.

Схарактеризовано роль сім'ї та взаємовідносин у родині, що обумовлюють формування морально-ціннісних орієнтацій дошкільників. Зазначено, що нова парадигма освіти вимагає нової моделі розвитку активної моральної свідомості, почуттів, поведінки дитини і дорослих; комунікативної, культурної, моральної і духовної компетентності дітей, педагогів і батьків; психолого-педагогічної компетентності педагогів і батьків, оснащення їх соціокультурними технологіями міжособистісної, внутрішньородинної та міжсімейної взаємодії, що дозволяють вирішувати актуальні завдання розвитку і виховання дитини, її навчання і соціалізації. Визначено низку понять у галузі ціннісних орієнтацій, які мають бути сформовані в дошкільника засобами родинного виховання, і запропоновано їх дефініції: моральні цінності, національні духовні і моральні цінності, основні і базові духовні цінності, пріоритетні духовні і моральні цінності, духовно-моральні цінності виховання української родини тощо.

Ключові слова: родинне виховання; моральні і духовні цінності; дошкільники; взаємодія; ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Найдавнішим інститутом виховання і розвитку дитини є родина. Те, чого малюк набуває в сім'ї, він зберігає протягом усього подальшого життя. Родина – це колыска духовного розвитку дитини, це колектив, який відіграє у вихованні основну, довгострокову і найважливішу роль. Вона є одним з традиційних інститутів, у якому відбувається самопізнання і задоволення потреби дитини в любові, турботі, піклуванні, повазі і спілкуванні.

Родина як первинний осередок суспільства і своєрідний осередок всієї сукупності соціальних відносин, є важливим засобом виховання і сферою формування ціннісних орієнтацій молодого покоління. Саме в ній відбувається складний і важливий процес становлення особистості людини в усіх напрямках: фізичному, трудовому, духовному, моральному, естетичному. У родині не тільки закладаються базові основи, але і вигострюються грані особистості через послідовне залучення її до вічно живих і неминущих духовних цінностей, що так

само розширює можливості для моральної освіченості і вихованості людини, формування її світогляду і збагачення внутрішнього світу. Саме тут дитина вперше включається в суспільне життя, засвоює його цінності, норми поведінки, способи мислення, мову. Інакше кажучи, родина – це школа виховання, передачі досвіду життя, життєвої мудрості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для дослідження проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в умовах сім'ї слугують ідеї щодо цінностей родинного виховання, висвітлені в публікаціях Т. Алексеєнко, І. Бабій, Г. Беленької, С. Гром, В. Кравця, М. Коток, С. Ладивір, В. Постового, М. Стельмаховича та ін. Вивчаючи шляхи реалізації потенціалу родинного виховання, дослідники (С. Новикова, О. Радищева) наголошують на важливості ролі батьків у формуванні особистості дитини. Значну кількість праць В. Белінського, О. Герцена, М. Добролюбова, М. Пирогова присвячено проблемі родини та домашнього виховання. У сучасних науково-педагогічних дослідженнях (І. Бабій, А. Кошелева, А. Співаковська та ін.) виокремлюються такі напрями наукового пошуку, як психологія сім'ї, визначення тактики домашнього виховання тощо. Активно працюють над вивченням механізмів інституту сім'ї, дають важливі конкретні рекомендації щодо побудови процесу родинного виховання сучасні українські педагоги та психологи – Г. Авдіянц, Г. Беленька, М. Боришевський, О. Вишневський, С. Гром, О. Докуніна, К. Журба, М. Коток, С. Ладивір, Т. Руденко, І. Сіданіч, О. Сухомлинська та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у визначенні ролі родинного виховання у формуванні ціннісних орієнтацій дошкільників, формулюванні переліку ціннісних орієнтацій, які мають бути сформовані в дошкільника засобами родинного виховання.

Результати дослідження. Основою духовно-морального виховання є духовна культура суспільства, родини та освітнього закладу – того середовища, у якому живе дитина, у якому відбувається її становлення і розвиток. Той дух, який панує в родині, яким живуть батьки – люди, складові найближчого соціального оточення дитини, виявляється визначальним у формуванні внутрішнього світу дитини.

У духовно-моральному вихованні, як і у вихованні взагалі, сьогодні вже не спрацьовує той стереотип, відповідно до якого активізація позиції родини здійснюється тільки за рахунок інформування батьків про успіхи і проблеми дитини, у кращому випадку – за рахунок психолого-педагогічної освіти батьків силами освітнього закладу (Беленька, 2006).

Затвердження нової педагогічної парадигми (парадигми активного виховання та розвивального навчання, парадигми підвищення професіоналізму педагогів та підвищення педагогічного потенціалу родини) вимагає переходу від моделі виховання як інформаційно-повчального впливу до моделі розвитку:

- активної моральної свідомості, почуттів, поведінки дитини і дорослих;
- комунікативної, культурної, моральної і духовної компетентності дітей, педагогів і батьків;
- психолого-педагогічної компетентності педагогів і батьків, оснащення їх соціокультурними технологіями міжособистісної, внутрішньородинної та міжсімейної взаємодії, що дозволяють вирішувати актуальні завдання розвитку і виховання дитини, її навчання і соціалізації.

Співпраця з батьками – це умова досягнення освітніх цілей і створення найбільш сприятливих умов для виховання дошкільників. Без родини, без допомоги батьків вихователю не обійтися не тільки у роботі з дитиною, а й у всіх інших справах.

Слово «співпраця», яке ми часто чуємо і вживаємо в щоденній роботі, включає в себе:

- взаєморозуміння – «дивитися в одну сторону», розуміючи один одного;
- взаємодію – йти в одному напрямку, діючи в унісон;
- взаємоповагу – поважаємо думку один одного, бережно ставимося і враховуємо інтереси один одного, помічаємо хороше, а про погане говоримо в коректній формі.

Необхідність і важливість взаємодії закладу дошкільної освіти та родини очевидні. Успішність досягнень дитини залежить від того, хто і як впливає на її розвиток. Велику частину часу дитина проводить у ЗДО і вдома, тому важливо, щоб взаємодія педагогів і батьків не суперечили один одному, а позитивно і активно сприймалися дитиною. Ні для кого не секрет, що діяльність ЗДО в рази перевищує інтенсивність діяльності родини. Але інакше й бути не може, оскільки педагоги є фахівцями в галузі освіти, а тому саме ми повинні ініціювати взаємодію з батьками, що приводить обидві сторони до співпраці.

Унікальність дитячо-батьківської взаємодії обумовлена особливою значущістю рідних людей в житті дитини. Дорослими створюється певна атмосфера взаємодії, де з перших днів життя дитини відбувається становлення її особистості. Схвалення і любов з боку батьків породжують в дитині відчуття безпеки і сприяють гармонійному розвитку особистості, а явне ігнорування веде до агресивності та емоційного недорозвинення (Гром, 2012). Така залежність між поведінкою батьків і поведінкою дітей впливає на становлення моральності.

Основним змістом духовно-морального розвитку, виховання і соціалізації є базові національні цінності, збережені в релігійних, культурних, соціально-історичних, сімейних традиціях, що передаються від покоління до покоління і забезпечують ефективний розвиток країни в сучасних умовах. Критерієм систематизації базових національних цінностей, поділу їх за певними групами є джерела моральності і людяності, тобто ті галузі суспільних відносин, діяльності, свідомості, опора на які дозволяє людині протистояти руйнівним впливам і продуктивно розвивати свою свідомість, життя, систему суспільних відносин (Ладивір, 2008).

Традиційними джерелами моральності є:

- патріотизм (любов до Батьківщини, до свого народу, до своєї малої батьківщини; служіння Батьківщині);
- громадянськість (правова держава, громадянське суспільство, повага до старшого покоління і родини, закон і правопорядок, міжетнічний мир, свобода совісті і віросповідання);
- родина (любов і вірність, здоров'я, достаток, шанування батьків, турбота про старших і молодших, турбота про продовження роду);
- праця і творчість (творчість і творення, цілеспрямованість і наполегливість, працьовитість, ощадливість);
- наука (пізнання, істина, наукова картина світу, екологічна свідомість);
- мистецтво і література (краса, гармонія, духовний світ людини, моральний вибір, сенс життя, естетичний розвиток);
- природа (життя, рідна земля, заповідна природа, планета Земля);
- людство (мир у всьому світі, різноманіття культур і народів, прогрес людства, міжнародна співпраця).

Дитячо-батьківські відносини мають першорядне значення, а механізми взаємовідносин між членами сім'ї відіграють величезну роль у ціннісних орієнтацій. Норми та правила поведінки, цінності, що є в сім'ї, – це фундамент становлення смислової сфери дитини. Набуття досвіду та формування на його основі ціннісних орієнтацій може відбуватися по-різному, залежно від тих змін, яких зазнає той, хто передає цей досвід – батьки, та той, хто отримує його – дитина. Можна виокремити такі тенденції формування ціннісних орієнтацій протягом життя під впливом значущого дорослого – батьків:

- повна інтеріоризація досвіду з наступним набуттям ціннісних орієнтацій батьків;
- набуття досвіду та становлення ціннісних орієнтацій батьків та дитини протягом життя, що відбувається у спільній діяльності та часі;

– заперечення та неприйняття досвіду батьків з відмовою від їхніх ціннісних орієнтацій.

Аналіз наукових джерел із духовно-моральної проблематики сімейного виховання дозволив упорядкувати низку ціннісних орієнтацій, які мають бути сформовані в дошкільника засобами родинного виховання:

– духовні цінності – узагальнені смислові утворення, відрефлексовані суб'єктом сприйняття, які стали або стануть орієнтиром у різних життєвих ситуаціях;

– моральні цінності – смислові утворення, що відображають окремі аспекти узагальнених смислів і стали орієнтиром в аспектно-конкретних життєвих ситуаціях;

– національні духовні і моральні цінності – смислові утворення, що належать до культури певної нації; регіональні духовні і моральні цінності – особливі смислові утворення, що виникають в специфічних умовах регіону; національно-регіональні духовні і моральні цінності – цінності нації, що набули певних особливостей в умовах конкретного регіону; спільні духовні та моральні цінності – ідентичні національним (загальнонаціональним);

– основні духовні цінності – духовні універсалії, які відіграють роль світоглядних орієнтирів у родині: це ті об'єктивно дані родині явища, у структуру яких вона органічно вписана, іманентно властива їм (рід, нація, суспільство, держава, природа);

– базові духовні цінності – духовні константи, що зберігаються в часі і які визначають зміст моральних характеристик сімейного виховання (кровна спорідненість, дитина, батьки, мати (материнство), батько (батьківство), виховання, батьківський авторитет, батьківське благословення, хресні батьки, будинок, сімейний лад, любов, шлюб, весілля, подружжя, чоловік, дружина, природні багатства, життя, земля, праця, хліб, здоров'я, Батьківщина, держава, соборність, освіта, добро, віра, надія, краса, професія та ін.);

– домінуючі духовні і моральні цінності – найбільш значущі смислові утворення, які мають головне значення для сімейного виховання в різні історико-культурні періоди;

– пріоритетні духовні і моральні цінності – головні для різних соціальних інститутів смислові утворення (родини, держави, релігії, педагогічної науки, громадських організацій) у їхньому впливі на родинне виховання;

– позитивні духовні і моральні цінності, які визнаються суспільними інститутами як позитивні смислові утворення в конкретний історичний період;

– традиційні духовні та моральні цінності – стійкі смислові утворення,

що переходять від одного покоління до іншого, успадковані від попередніх поколінь, що передують досвіду сімейного виховання;

– нові духовні і моральні цінності – смислові утворення, які знову з'являються під впливом обставин, що змінилися, і ціннісно-смислових потреб родини; сучасні духовні та моральні цінності, які проявляються як результат поєднання традиційних і нових цінностей;

– духовно-моральне виховання – це процес взаємодії і взаємоперетворення конкретних моральних цінностей і узагальнених духовних цінностей в стійкі особистісно-смислові утворення – ціннісні орієнтації – у спеціально створених педагогічних умовах;

– духовно-моральні цінності виховання – цілісне явище культури, що відбиває мотиваційну сферу її соціального суб'єкта у сфері цінностей виховання як особистісно смислових утворень, упорядкування яких у межах просторово-часової реальності суб'єкта задається принципом: моральні цінності виховання є виразом цінностей духовних, з них походять і їх визначають;

– духовно-моральні цінності виховання української родини є феноменом української культури, що відображає мотиваційну сферу родини як соціального інституту виховання, де сутність духовних цінностей визначається цінностями моральними, які проєктують мету, зміст та сутність її виховної практики в межах просторово-часової реальності;

– система духовно-моральних цінностей виховання української родини – це інтегральне поняття виховної практики сім'ї, що включає в себе ціннісні аспекти її життєдіяльності, що характеризують її як малу групу (рід), соціального інституту (держава) і культурної підсистеми суспільства (природа, нація, суспільство).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, родина – це перший контекст розвитку особистості, підґрунтя для становлення ціннісних орієнтацій дошкільника. Основним змістом духовно-морального розвитку, виховання і соціалізації є базові національні цінності, збережені в релігійних, культурних, соціально-історичних, сімейних традиціях, що передаються від покоління до покоління і забезпечують ефективний розвиток країни в сучасних умовах. Визначено низку понять у галузі ціннісних орієнтацій, які мають бути сформовані в дошкільника засобами родинного виховання: моральні цінності, національні духовні і моральні цінності, основні і базові духовні цінності, пріоритетні духовні і моральні цінності, духовно-моральні цінності виховання української родини тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій, І.В. (2015). *Сучасні технології родинного виховання*. Умань: ВПЦ «Візаві»м(Видавець «Сочінський»).
2. Беленька, Г.В. (2006). *Здоров'я дитини від родини. Як виховати в сім'ї здорову дитину від народження до повноліття*. Київ.
3. Гром, С. (2012). Сімейне виховання та його вплив на морально-особистісне зростання дошкільників. *Молодь і ринок*, 2, 160–166.
4. Коток, М. (2018). Чинники формування особистісної ідентичності старших дошкільників. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та Психологія*, 28, 182–188.
5. Ладивір, С. (2008). Секрети батьківської педагогіки. *Дошкільне виховання*, 6, 3–6.

THE ROLE OF FAMILY EDUCATION IN DEVELOPING PRESCHOOLERS' VALUE ORIENTATIONS

Nelia Krivosheia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Preschool Education

SHEI "Donbas State Pedagogical University"

Sloviansk, Donetsk Region, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-1381-1764

krivosheyana@gmail.com

Abstract. The urgency of the problem of developing the value orientations of preschool children by means of family upbringing is revealed in the article. It is noted that the family as the primary center of society and the concentration of the whole set of social relations, is an important means of education and the formation of value orientations of the younger generation.

The basis for the study of the problem of developing the value orientations of preschool children in the family are ideas about the values of family education, covered in the publications of T. Aleksieienko, I. Babii, H. Bieliienka, S. Hrom, V. Kravets, M. Kotok, S. Ladyvir, and others. Studying ways to realize the potential of family upbringing, S. Novikova, O. Radishcheva emphasize the importance of the role of parents in developing the child's personality. In modern scientific and pedagogical research (I. Babii, A. Kosheleva, A. Spivakovska, etc.) such areas of scientific research as family psychology, determination of home education tactics, etc. are singled out.

The role of the family and relationships in the family, which determine the formation of moral and value orientations of preschoolers, are characterized. It is noted that the new paradigm of education requires a new model of development of active moral consciousness, feelings, behaviour of children and adults; communicative, cultural, moral and spiritual competence of children, teachers and parents; psychological and pedagogical competence of teachers and parents, equipping them with socio-cultural technologies of interpersonal, intra-family and interfamily interaction, which allow to solve urgent problems of development and upbringing of the child, his education and socialization.

A number of concepts in the field of value orientations that should be formed in the preschooler by means of family upbringing are defined, and their definitions are offered: moral values, national spiritual and moral values, basic and basic spiritual values, priority spiritual and moral values, spiritual and moral values of Ukrainian education. families, etc.

Key words: family upbringing; moral and spiritual values; pre-schoolers; interaction; value orientations.

REFERENCES

1. Babii, I.V. (2015). *Modern technologies of family upbringing*. Uman: VPC "Vizavi" (Publisher "Sochinsky").
2. Bielienka, H.V. (2006). *The health of the child from the family. How to raise a healthy child in the family from birth to adulthood*. Kyiv.
3. Hrom, S. (2012). Family upbringing and its influence on the moral and personal growth of preschoolers. *Youth and the Market*, 2, 160–166.
4. Kotok, M. (2018). Factors in the formation of personal identity of older preschoolers. *Bulletin of Kyiv National Linguistic University. Pedagogy and Psychology Series*, 28, 182–188.
5. Ladyvir, S. (2008). Secrets of parental pedagogy. *Preschool education*, 6, 3–6.

Матеріали надійшли до редакції 19.04.2021 р.